անեղծուածային գոյութեան ամենահաստատուն պատուանդանն է։

Արդարեւ՝ որքան եւ արժէքաւոր լինին արտասահմանեան աշխատաւորութեան գործօն համակրանքները, որքան եւ առատ լինին Գ. Ինտերնացիոնալի գաղտնի ֆոնդերը բուրժուական հասարակակարգի դէմ բուռն պրոպագանդ վարելու համար, որքան եւ ճարպիկ լինին սովետական դիկտատորները իրենց նենգ ու դաւադիր գործելակերպի մէջ, այնուամենայնիւ այդ բոլորը միասին ոչինչ արժեն ռուս ազգի հոգեբանական ֆակտորի համեմատութեամբ։ Առանց այդ ներքին կարելիութեան ու յենարանին, բոլշեւիզմը ոչ թէ տասն տարի, այլ տասն օր իսկ դիմանալ չէր կարող։

Տասն տարին այս հակամարդկային ու հակաքաղաքակրթական րեժիմի՝ դէչ ու վհատեցուցիչ վկայական է որեւէ ժողովրդի համար։ Մենք տեսանք, որ եւրոպական ոչ մի երկիր հանդուրժեց Լենինեան աւետարանը անգամ մի տարի։ Այս ապշեցուցիչ փաստը ռուսական հոգեբանութեան մի յուսաբեկիչ արտայայտութիւնն է։

Շատ բարդ է ռուս մարդու ներքինը եւ յաճախ աշխարհին շատ անծանօթ մնացած։ Եւրոպայի կէսի վրան թառած սլաւոնական այդ վիթխարին մի անեղծուածային գոյութիւն է շատ եւրոպացիների համար։ Եւրոպայում յաճախ սալոնական շաղակրատանքի նիւթ են միայն ռուս կեանքն ու իր առանձնայատկութիւնները. եւ արշաւի անեկդոտներ կամ գրեթէ վայրենի կարծիքներ տիկիններին զուարճացնելու համար։ Ռուսիային նուիրուած շատ հատորներ եմ աչքի անցրել տարիներից ի վեր, եւ միշտ էլ ապշել եմ հեղինակների ազնուութեան սա՞մ, թէ թեթեւամտութեան վրայ։ Անգամ մեր օրերում, Ռուսիոյ այս աննախընթաց տագնապի շրջանում, տակաւին օտար ճամբորդների ծանօթութիւնն աւելի հեռու չի գընում, քան վաղուց հետէ ձանձրալի դարձած «կնուտ», «մուժիկ», «կօզակ» բառերը եւ մոռացուած չարչրկուած «նիչեվօն»։ Մինչդեռ լուրջ, խղճմիտ ուսումնասիրութիւնը ռուսական աշխարհի եւ խառնուածքի, հաւանաբար հեշտութեամբ պիտի վեր հանէր ու բացատրէր բոլշեւիզմի տիրապետութեան պատճառներն ու նրա շատ առանձնայատուկ կողմերը։

Ռուս ժողովուրդի ամբողջ բարոյական կազմուածքը կրում է ստեպների հոգեբանութեան խորը կնիքը։ Ռուս հոգին ինքն էլ մի լայնատարած ու երազուն ստեպ է, ուր բնութիւնը լեռ չունի եւ մարդը՝ կամք։

Պարադոքս չէ, այլ պատկերաւոր ճըշմարտութիւն, որ փռուած է ռուս ճոխ եւ օրիգինալ գրականութեան էջերում ու գրեթէ բոլոր հեղինակների երկերի մէջ։

Ազգութեան գաղափարի էվօլիւցիայի մէջ գուցէ լաւագոյն եւ իմաստալի սահմանումն այն է, որ այդ գաղափարը կապւում է տուեալ երկրի աշխատաւորական, կլիմայական, երկրաբանական ու պատմական պայմաններին։ Շատերը զարմանում են, որ օրինակ, Զուիցերիայի բնակիչները այնքան նման են իրար ե՛ւ ֆիզիկով, ե՛ւ ներքին, բարոյական նկարագրով, հակառակ՝ որ տարբեր ծագումն եւ տարբեր լեզու ունին, մի կողմը ենթակայ Գերմանիայի քաղաքակրթական ազդեցութեան եւ միւսը՝ Ֆրանսայի։ Կարծում եմ, սակայն, որ այստեղ ոչինչ կայ զարմանալի. ամէնքին էլ Ալպեան լեռների հոգին է ծնել, դաստիարակել, ներշնչումներ տուել, կեանքը կաղապարել, պարապմունքները ձեւակերպել եւ որոշ պատմութեան ճամբին դրել նրանց քաղաքական բախտը։

Զուիցերիացիք Ալպերի հոգին են կրում իրենց էութեան խորքերում։

Ստեպների անծայրածիր ու երազուն հոգին է իշխում ռուսական խառնուածքին, նրա ֆիզիկ ու բարոյական ամբողջ կազմուածքին։ Ստեպը՝ հարթ ու անեզր, ու այս պատճառով քաշող ու խորհրդաւոր։

Ստեպը՝ որ ուրագաններ ունի վիշապի պէս, որոնք սլանում են անարգել սար ու ձորից, ժայռ ու բլրից թափուր հարթութիւններով եւ լցնում են յարկ, բնակութիւն ու արօտ։

Ստեպը՝ որ գետեր ունի, պղտոր, լայնանիստ ու յօրանջուն, ինչպէս մորակի տակ հանդչող կեանքը. եղէգնուտներ ունի ծաւալուն ու դալար, որոնք գիշերները հեկեկում են խշրտուկով եւ ուր վայրի ձիերը սլանում են մրրկաշունչ երամակներով գայլերի վոհմակների երեսից։ Եւ ուշ գիշերներին բոռենիների